

Investigation of National Identity Among Second-Grade High School Students in Ahvaz

Saeed Abdolahi*

E-mail: saedab@mailfa.com

Zahra Abdolahi**

E-mail: rsna.1337@gmail.com

Received: 2024/04/25

Revised: 2025/02/27

Accepted: 2025/03/10

Doi: 10.22034/RJNSQ.2025.453822.1602

Abstract

This study compared national identity among Arab, Lor-Bakhtiari, and other (Dezfuli, Shushtari, Behbahani, etc.) students from the four districts of Ahvaz using a quantitative approach and survey method among the statistical population of male and female students in the second grade of secondary school in the academic year 2022-2023. A sample size of 385 individuals was determined using Cochran's formula, and cluster random sampling was employed for data collection. The research instrument was a national identity questionnaire, the validity and reliability of which were confirmed. Data analysis was performed using the multivariate analysis of variance (MANOVA) test in the Spss 26 software environment. The findings indicate that national identity among students (Arab, Lor-Bakhtiari, and others) was above average, but between the six dimensions, significant differences were observed in the linguistic-cultural dimension and the historical dimension of national identity.

Keywords: National Identity, Ethnicity, Male and Female Students, Ahvaz City.

* M.A. in Sociology, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran (Corresponding Author).

** M.A. in Sociology, Alzahra University, Tehran, Iran.

بررسی هویت ملی در بین دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه شهر اهواز

نوع مقاله: پژوهشی

* سعید عبدالمهی

** زهرا عبدالمهی

E-mail: saedab@mailfa.com

E-mail: rsna.1337@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

چکیده

این پژوهش به بررسی مقایسه هویت ملی بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر (دزفولی، شوشتری، بهبهانی و غیره) نواحی چهارگانه شهر اهواز با رویکرد کمی و با روش پیمایش در میان جامعه آماری دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۲ پرداخته است. مقاله حاضر با حجم نمونه ۳۸۵ نفر، با استفاده از فرمول کوکران و نمونه‌گیری به صورت تصادفی خوشه‌ای انجام شده است. ابزار مورد استفاده پرسشنامه هویت ملی بوده که روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته است. تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره MANOVA در محیط نرم‌افزار Spss 26 صورت گرفته است. یافته‌ها حاکی از آن است که هویت ملی در بین دانش‌آموزان (عرب، لر - بختیاری و سایر) بالاتر از حد میانگین بوده ولی از میان ابعاد شش‌گانه در بعد زبانی - فرهنگی و بعد تاریخی هویت ملی تفاوت معنی‌دار مشاهده شده است.

کلیدواژه‌ها: هویت ملی، قومیت، دانش‌آموزان دختر و پسر، شهر اهواز.

* کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید چمران، اهواز، ایران (نویسنده مسئول).

** کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

ایران با قدمتی چند هزارساله، همواره مأمّن اقوام گوناگون، فرهنگ‌ها و زبان‌های منحصر به فرد بوده است. از بلوچ‌ها و کردها در شرق و جنوب شرق تا آذری‌ها در شمال غرب، لر و عرب و غیره در مرکز و جنوب این سرزمین کهن، نقشه‌ای از فرهنگ‌ها و آداب و رسوم را به نمایش گذاشته است. در استان خوزستان در جنوب غربی ایران، مردمانی از طوایف عرب، لر - بختیاری و سایر (دزفولی، شوشتری، بهبهانی و غیره) در کنار هم زندگی می‌کنند و هر یک با حفظ فرهنگ و هویت خود، بر غنای فرهنگی این خطه افزوده‌اند.

این تنوع، فرصت‌های بی‌نظیری را برای تبادل فرهنگی، پویایی اجتماعی و غنی‌تر شدن میراث فرهنگی ایران به ارمغان آورده است. جشن‌ها، آیین‌ها، صنایع دستی و گویش‌های مختلف، گنجینه‌ای ارزشمند برای کل کشور محسوب می‌شوند. با این حال، در کنار این فرصت‌ها، چالش‌هایی نیز وجود دارد. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها، مسئله هویت ملی در میان گروه‌های فرهنگی مختلف است.

هویت ملی احساسی است که افراد نسبت به یک ملت یا کشور دارند و شامل عناصری مانند تاریخ، فرهنگ، زبان، ارزش‌ها و نمادهای مشترک می‌شود. از آنجاکه احساس مشترک، به‌عنوان سنتز و حلقه‌ی ارتباطی بین هویت‌های خاص محلی و هویت عام فراملی عمل می‌کند (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۱۷۸)، در جوامع متنوع ممکن است افراد نسبت به هویت ملی خود احساس تعلق خاطر متفاوتی داشته باشند. این امر می‌تواند به دلیل عواملی مانند تبعیض، نابرابری اجتماعی و اقتصادی، فقدان شناخت کافی از تاریخ، فرهنگ ملی، دخالت بیگانگان و سایر عوامل باشد.

با وجود اینکه مفهوم «خود ایرانی» در زیست‌جهان فرهنگی و اجتماعی ایرانیان به‌طور عمیق با فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف پیوند دارد، هویت ملی به‌عنوان پدیده‌ای بین‌ذهنی و قابل درک معنا پیدا می‌کند. بررسی ابعاد هویت ملی در بین گروه‌های مختلف، به‌ویژه در میان دانش‌آموزان، اهمیت ویژه‌ای دارد. این مطالعه می‌تواند به درک بهتر وضعیت کنونی هویت ملی در میان مردمان ساکن در شهر اهواز کمک کند و در صورت شناسایی چالش‌ها، توجه محققان و سیاست‌گذاران اجتماعی را به مسائل مرتبط جلب نماید. بر این اساس، با هدف درک وضعیت هویت ملی دانش‌آموزان در شهرستان اهواز که متشکل از گروه‌های عرب، لر - بختیاری و سایر (دزفولی، شوشتری، بهبهانی و غیره) است، سؤال پژوهش این است که دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس

مقطع دوم دبیرستان نواحی چهارگانه اهواز از گروه‌های موصوف در سطح مؤلفه‌های هویت ملی چه نگرشی دارند؟

با توجه به کمبود توصیف‌های مناسب درباره مسئله هویت ملی در ارتباط با گروه‌های فرهنگی خوزستان، این پژوهش به صورت توصیفی طراحی شده است. هدف این تحقیق تمرکز بر ارائه تصویری واضح و عینی از وضعیت موجود هویت ملی در میان دانش‌آموزان، به جای کاوش در روابط یا علل پدیده است.

انجام این تحقیق می‌تواند افق روشنی از وضعیت گروه‌های قومی نسبت به هویت ملی ارائه دهد و به درک عمیق‌تری از مسائل ناشی از آن در حوزه پژوهش‌های تبیینی کمک کند. این پژوهش نه تنها به غنای ادبیات موضوع می‌افزاید، بلکه می‌تواند به سیاست‌گذاران و محققان در فهم بهتر چالش‌های موجود یاری رساند.

پیشینه پژوهش

موسوی سرشت و همکاران (۱۴۰۱) با روش تحلیل مضمون، به بررسی عوامل مؤثر بر بازآفرینی هویت قومی در میان اعراب خوزستان پرداخته‌اند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ضعف کارکردی نهادهای مدنی، کاهش سیطره فرهنگی حکومت، توریسم فرهنگی، پذیرش بیشتر تکثر فرهنگی، برنامه‌های کانال‌های تلویزیونی محلی (عربی) سازمان صداوسیما، ایران، رشد سرمایه فرهنگی، احساس محرومیت نسبی و بی‌توجهی نظام سیاسی به هویت‌های فرهنگی قومی در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی منجر به افزایش چهار بعد کنشی خلاقانه در جامعه هدف شده است. این چهار بعد شامل تغییر، نوآوری، بازآفرینی در مؤلفه‌های هویت قومی و واگرایی است. مطالعه زالی‌زاده و همکاران (۱۴۰۱) نشان می‌دهد که هویت قومی در اهواز در دوره پهلوی دوم دستخوش تحولات عمیقی شده است. این تحولات ناشی از عواملی مانند مهاجرت، مدرنیزاسیون و سیاست‌های تمرکزگرایانه پهلوی بوده است. در این دوره، هویت‌های قومی سنتی تاحدی تضعیف شده و هویت‌های جدیدی شکل گرفته است؛ به گونه‌ای که ماهیت و چگونگی بیان هویت قومی نیز پیچیده‌تر و چندوجهی‌تر شده است. نتایج پیمایش چلداوی و همکاران (۱۴۰۱) در میان جوانان ۱۸-۳۰ سال شهرستان دشت آزادگان نشان می‌دهد که عوامل متعددی در شکل‌گیری هویت جمعی جوانان دشت آزادگان نقش دارند. این عوامل شامل انتخاب عقلانی، مشروعیت سیاسی، رسانه‌های نوین، تعاملات اجتماعی و احساس تبعیض می‌شوند.

جلالی (۱۳۹۷) با بررسی تطبیقی بین هویت قومی و هویت ملی دانش‌آموزان ترک آذری‌زبان و کردزبان، مشاهده نموده است یکی از مهم‌ترین عوامل تقویت هویت ملی، میزان ارتباط بین اقوام است و با افزایش ارتباط بین اقوام، هویت ملی و در پی آن، انسجام ملی تقویت خواهد شد. در پژوهش لهسایی‌زاده (۱۳۸۸) پیمایشی با رویکرد کمی در جامعه هدف عرب‌های شهرستان اهواز انجام شده که شامل نمونه‌ای به تعداد ۳۸۴ نفر از زنان و مردان در سنین ۱۸ تا ۶۵ سال است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل قادرند ۶۷ درصد واریانس هویت قومی را تبیین کنند. همچنین، این پژوهش به این نتیجه می‌رسد که هویت قومی در نسبت با هویت ملی رابطه معکوس دارد. حاتمی کاکش در مقاله خود (۱۳۸۸)، رابطه هویت قومی و هویت ملی در بین بختیاری‌های سه استان خوزستان، لرستان و چهارمحال و بختیاری را مورد پژوهش قرار داده که برای پاسخ به این پرسش پژوهش، ابعاد چهارگانه هویت ملی شامل بعد تاریخی، جغرافیایی، زبانی و فرهنگی و ابعاد چهارگانه هویت قومی شامل تاریخی، زبانی، فرهنگی و مذهبی در نظر گرفته شده است. نتایج تحقیق با نمونه ۳۸۵ نفری حاکی از میزان گرایش به هویت قومی و گرایش به هویت ملی نزد پاسخگویان در حد بالا بوده و بین هویت ملی و هویت قومی رابطه مثبت و معناداری بوده است. بهشتی و حقمردادی (۱۳۹۶) نیز برای پاسخ به این سؤال که هویت قومی و ملی در ایران چه ارتباطی با هم دارند، اقدام به مطالعه فراتحلیل براساس پنجاه مقاله‌ی علمی و پژوهشی با سؤال مذکور نموده‌اند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که ۴۰ درصد مقالات قائل به همسازی بین هویت ملی و هویت قومی بوده‌اند و ۴۸ درصد آن‌ها رسانه‌ها و فضای جهانی‌شدن را باعث تقویت هویت قومی دانسته‌اند. در مجموع، مقالات مورد پژوهش هویت ایرانی را چندگانه و ترکیبی می‌دانند و فقط در بین کردها و عرب‌ها، تعلق به هویت قومی بالاتر از هویت ملی بوده است. اکوانی (۱۳۸۷) میزان گرایش به هویت ملی و قومی عرب‌های خوزستان را در بین عرب‌های هجده‌ساله هفت شهر اهواز، آبادان، خرمشهر، سوسنگرد، شادگان، ملاتانی و اروندکنار مورد پژوهش قرار داده است. نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد عرب‌ها نه تنها گرایش بسیاری به هویت ایرانی و اسلامی دارند، بلکه به هویت قومی خود نیز علاقه دارند و علاقه آن‌ها به هویت قومی باعث کاهش گرایش به هویت ملی نشده است. البته او برخی ناهمگرایی‌ها را شاخص عینی مانند مشکلات اقتصادی و اجتماعی و به تبع آن، احساس محرومیت بی‌همگرا دانسته، نه در مؤلفه‌های ذهنی و تمایزگرانه. فرو و ورکوتن (۲۰۱۹) در پژوهش خود بررسی نموده‌اند که

چگونه تبعیض نژادی و اجتماعی بر هویت ملی و قومی افراد تأثیر دارد. این پژوهش به تأثیرات متفاوتی که تبعیض بر هویت ملی و قومی افراد می‌گذارد می‌پردازد و نتایج آن نشان می‌دهد که چگونه تجربیات تبعیض می‌تواند به شکل‌گیری و تقویت هویت قومی یا ملی کمک کند یا آن را تضعیف نماید. مالت و آبرامز (۲۰۱۱) در مقاله خود با استفاده از رویکرد تحلیل نیمرخ نهفته^(۱) اهمیت هویت ملی و قومی را در خودشناسی فردی مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها به بررسی تأثیر هویت ملی و قومی بر ساختار و ترکیب خودشناسی فردی می‌پردازند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از اهمیت و تأکید بر تفاوت‌های فردی در تجربه هویت ملی و قومی و تأثیر این هویت‌ها بر خودشناسی فردی است. کوری توی و آرای (۲۰۱۷) در یک تحقیق کیفی، با استفاده از رویکرد تلاقی هویت‌ها، تأثیر عوامل مختلف مانند جنسیت، نژاد، اعتقادات مذهبی، تجربه‌های مهاجرت و وضعیت اقتصادی و فرهنگی را بر هویت ملی در کانادا مورد بررسی قرار داده‌اند. این تحقیق نشان می‌دهد که با توجه به پیچیدگی‌های هویت ملی در کانادا و ویژگی‌های متعددی که در هویت فردی وجود دارد، می‌تواند تأثیر مختلفی بر تجربه هویت ملی در کانادا داشته باشد. این مقاله تأکید دارد که برای درک کامل هویت ملی در کانادا، لازم است این تفاوت‌ها و پیچیدگی‌ها در نظر گرفته شود.

مبانی نظری

بررسی تطبیقی هویت ملی در بین گروه‌های قومی، موضوعی پیچیده و چندوجهی است که نیازمند درک عمیق از مفاهیم و نظریه‌های مرتبط با هویت و هویت ملی است. ریچارد جنکینز با الهام از اندیشه‌های مید، گافمن و بارث، معتقد است که برای درک هویت فردی و اجتماعی می‌توان از یک الگوی هویت‌شناسی واحد استفاده کرد. در این الگو، هویت دو وجه بیرونی و درونی دارد که به‌طور مداوم، با یکدیگر در تعامل هستند. هویت فردی بر پایه‌ی تفاوت‌ها و تمایزها شکل می‌گیرد و موقعیت فرد در ساختارهای اجتماعی را نشان می‌دهد. در مقابل، هویت اجتماعی بر تشابهات استوار است و به تعریفی اشاره دارد که فرد براساس تعلق به یک گروه یا طبقه‌ی اجتماعی از خود ارائه می‌دهد؛ باین‌حال، هویت فردی به‌شدت تحت تأثیر هویت‌ها یا هویت‌های اجتماعی فرد قرار دارد. به عقیده جنکینز، تعامل دوسویه بین هویت و زندگی اجتماعی به‌وجود می‌آید؛ از یک‌سو، هویت شرط ضروری برای زندگی اجتماعی است و از سوی دیگر، در جریان زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد، تغییر می‌کند و بازسازی می‌شود (جنکینز، ۱۳۸۱: ۱۵). براساس نظریه هویت اجتماعی هنری تاجفل و جان ترنر، هویت

فردی و گروهی به شدت به ارتباطات و تعلقات اجتماعی با گروه‌ها و تعلقات اجتماعی دیگر وابسته است. افراد به‌عنوان اعضای گروه‌های مختلف اجتماعی، از جمله قومیت، ملیت، دین، حرفه و هویت خود را شکل می‌دهند و از طرف دیگر، گروه انتظاراتی دارند که بر هویت فردی آن‌ها تأثیرگذار است. افراد در جست‌وجوی تعلق و شناخت به گروه‌های اجتماعی، انگیزه‌های اجتماعی قوی دارند که به شکل‌گیری هویت کمک می‌کند. این انگیزه‌ها می‌توانند شامل خودشناسی اجتماعی، افتخار گروهی و تقدیر اجتماعی باشند. برگر و لاکمن در تقابل با دیدگاه‌های سنتی که هویت را به‌عنوان یک ویژگی ذاتی و ثابت فرد در نظر گرفته و با در نظر گرفتن هویت به‌عنوان پدیده‌ای سیال و پویا به چگونگی شکل‌گیری به تغییر هویت‌ها از طریق فرایندهای اجتماعی (گفتمان)، تعاملات (عملکردها، ایفای نقش و تعاملات فرد و نهاد) و تعلقات فرهنگی در بسترهای اجتماعی (نژاد، قومیت، جنسیت، طبقه اجتماعی، دین و سایر عوامل) می‌پردازند. هویت اجتماعی نشان‌دهنده تنوع گسترده‌ای است از هویت‌ها مانند هویت جنسی، سنی، نژادی، قومی، مذهبی، طبقاتی، منطقه‌ای، هویت ملی و فراملی است که در زندگی اجتماعی افراد تأثیرگذار هستند و هر فرد ممکن است تعدادی از این هویت‌ها را تجربه کند و بر آن‌ها تأثیر گذارد (آزاد ارملی و وکیلی، ۱۳۹۲: ۱۵).

بر اساس آنچه گفته شد، هویت تصور فرد از خود است که از طریق تجربیات، باورها، ارزش‌ها و تعلقات وی شکل می‌گیرد. این تصور سیال و پویا است و در طول زمان و در تعامل با دنیا تغییر می‌کند. هویت باعث می‌شود که فرد خود را بشناسد، با دیگران ارتباط برقرار کند و در جامعه نقش‌آفرینی نماید.

آنتونی اسمیت، جامعه‌شناس برجسته تاریخی، در نقد دیدگاه‌های مدرنیستی که ریشه ملت‌ها و ملی‌گرایی را فقط در تحولات اقتصادی و اجتماعی مدرن جست‌وجو می‌کنند، بر اهمیت زمان و مکان در شکل‌گیری این هویت‌ها تأکید می‌کند. اسمیت معتقد است ملت‌ها و ملی‌گرایی ریشه در اعماق تاریخ دارند و تحت‌تأثیر عوامل فرهنگی، زبانی، قومی و مذهبی که در طول زمان شکل گرفته‌اند، پدید آمده‌اند (اسمیت، ۱۴۰۲: ۳۸). دیوید میلر، فیلسوف سیاسی نیز هویت ملی را پدیده‌ای چندوجهی می‌داند که بر پایه پنج عنصر اصلی شامل باور مشترک و تعهد فعال، قدمت تاریخی (تداوم تاریخی)، کنش فعال (هویت فعال)، وابستگی به قلمرو خاص (پیوند جغرافیایی) و فرهنگ عمومی مشترک شکل می‌گیرد. در نظر میلر، هویت ملی پدیده‌ای پویا و سیال است که در گذر زمان و تحت‌تأثیر عوامل مختلف دگرگون می‌شود. با درک این پنج عنصر کلیدی، می‌توان به

درک عمیق‌تر از ماهیت هویت ملی و نقش آن در زندگی افراد و جوامع دست یافت (میلر، ۱۹۸۹: ۲۸). براساس بررسی آرای صاحب‌نظران ایرانی شامل شایگان، مسکوب، شیخاوندی، تاجیک، ارمکی، مجتهدزاده و احمدی، ده عنصر کلیدی شامل سرزمین مشترک، نژاد و ملیت مشترک، دین مشترک، تاریخ و پیشینه مشترک، فرهنگ و آداب‌ورسوم و خاطرات و باورها، زبان مشترک، نظام سیاسی و دولت، اقتصاد، ادبیات و هنر و هویت جهانی شده و سیال به‌عنوان مؤلفه‌ها و ابعاد هویت ملی برجسته شده‌اند (آزاد ارمکی و وکیلی، ۱۳۹۲: ۱۸). علاوه‌برآن، شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰: ۲۵) ابعاد هویت ملی را شامل زبان و ادبیات فارسی، تاریخی، سرزمینی، فرهنگ و میراث فرهنگی، اجتماعی و سیاسی معرفی می‌کنند. از دیدگاه استاد مطهری، مؤلفه‌های هویت ملی شامل درد مشترک و ملیت، زبان، نژاد، سنن، اقلیم، جغرافیا و مهم‌تر از همه، دین است (قربانی ۱۳۸۳: ۵۱). به‌نظر مرتضایی فریزه‌ندی و ادریسی (۱۳۹۳: ۴۲)، ابعاد هویت ملی شامل بعد تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی، قومی، مذهبی، زبانی، اسطوره‌ای، اقتصادی، اقتدار و مشروعیت است. چلبی و همکاران (۱۳۷۹: ۴۳) نیز مهم‌ترین عناصر و نمادهای هویت ملی را که سبب شناسایی و تمایز می‌شوند شامل سرزمین، دین، آیین، آداب و مناسک، تاریخ، زبان و ادبیات، مردم و دولت می‌دانند.

نظریات مختلف درمورد هویت ملی بر عناصری مانند زمان، مکان، فرهنگ، زبان، قومیت، مذهب، تاریخ مشترک، باورها، کنش فعال، پیوند جغرافیایی و اقتصاد مشترک به‌عنوان مؤلفه‌های کلیدی هویت ملی تأکید دارند. بر این اساس، می‌توان گزاره‌های زیر را به‌عنوان چهارچوب نظری پژوهش بیان کرد:

۱- ریچارد جنکینز با تأکید بر دوگانگی «درونی» و «بیرونی» هویت، آنتونی اسمیت با تأکید بر ریشه‌های تاریخی و فرهنگی ملت‌ها، دیوید میلر با برشمردن پنج عنصر کلیدی و صاحب‌نظران ایرانی، دیدگاه‌های ارزشمندی درمورد هویت ملی ارائه می‌دهند. بررسی تطبیقی هویت ملی در بین گروه‌های قومی باید با درنظر گرفتن این چهارچوب نظری و با توجه به تنوع و پویایی هویت‌ها در بسترهای اجتماعی مختلف صورت گیرد.

ابعاد مختلف هویت ملی بسته به تاریخ، فرهنگ و ارزش‌های هر ملت اهمیت متفاوتی دارند. با این حال، برخی از این ابعاد به‌طور کلی برجسته‌تر هستند. بعد فرهنگی شامل آداب‌ورسوم، سنت‌ها، باورها، ارزش‌ها و هنر یک ملت، به‌طور معمول، هسته اصلی هویت ملی محسوب می‌شود و حس تعلق و همبستگی را ایجاد می‌کند. بعد تاریخی نیز اهمیت زیادی دارد؛ تاریخ مشترک می‌تواند حس هویت ملی را تقویت کرده و مردم را از

طریق به اشتراک گذاشتن تجربیات تاریخی، به یکدیگر نزدیک‌تر کند. این ابعاد زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که در موقعیت‌ها و جغرافیای متنوع مانند خوزستان، ضرورت انسجام و همبستگی ملی بیشتر احساس می‌شود.

۲- براساس نظریه هویت اجتماعی، انسان‌ها موجوداتی اجتماعی هستند و هویت خود را از گروه‌هایی که به آن‌ها تعلق دارند می‌گیرند (هویت اجتماعی). این هویت بر رفتار، افکار و احساسات افراد تأثیر می‌گذارد. زمانی که افراد احساس می‌کنند هویت اجتماعی‌شان در خطر است، ممکن است دچار تمایز گروهی شوند. در این حالت، افراد هویت گروه خود را برتر می‌دانند و هویت گروه‌های دیگر را تحقیر می‌کنند. این امر می‌تواند منجر به تعصب، تبعیض و حتی درگیری بین گروه‌ها شود.

فرضیه‌های اصلی پژوهش

- هویت ملی در بین دانش‌آموزان مدارس نواحی چهارگانه اهواز تفاوت دارد.
- هویت ملی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر مدارس نواحی چهارگانه اهواز تفاوت دارد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع توصیفی و در پارادایم کمی فرااثبات‌گرا طراحی شده است و هدف آن تفاوت‌سنجی بین مؤلفه‌های هویت ملی دانش‌آموزان گروه‌های قومی - زبانی - فرهنگی در چهار ناحیه شهر اهواز است. جامعه آماری این مطالعه شامل تمامی دانش‌آموزان پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم دوره دوم متوسطه (دختر و پسر) در سال ۱۴۰۲ است که تعداد آن‌ها به حدود ۵۸ هزار نفر می‌رسد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران با سطح اطمینان ۹۵ درصد و ضریب خطای ۵ درصد، تعداد ۳۸۵ نفر برآورد شده است.

برای انتخاب نمونه آماری از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شده است. در این روش، واحدهای نمونه‌گیری به‌جای انتخاب تصادفی از کل جامعه، از خوشه‌هایی انتخاب می‌شوند که از قبل تعریف شده‌اند. در اولین مرحله، مدارس به‌عنوان خوشه‌های نمونه‌گیری در نظر گرفته شدند. در مرحله دوم، خوشه‌های نمونه از طریق روش تصادفی ساده انتخاب شدند. برای این منظور، ابتدا لیستی از تمام مدارس نواحی چهارگانه اهواز با همکاری اداره کل آموزش و پرورش استان خوزستان تهیه شد و سپس از طریق روش تصادفی ساده، تعداد موردنیاز خوشه‌ها (مدارس) انتخاب و در مرحله سوم، نمونه (دانش‌آموزان) از هر خوشه انتخاب شدند.

ابزار پژوهش، پرسشنامه بوده که سازه هویت ملی با شش مؤلفه در سطح سنجش نسبی پنج درجه طیف لیکرت و متغیر گروه‌های قومی در سطح اسمی با ۳۹ گویه مورد سنجش قرار گرفته است. ضمن بررسی اعتبار صوری گویه‌ها، پرسشنامه در اختیار دو نفر از اساتید رشته جامعه‌شناسی و پنج نفر از محققان وابسته به پژوهشکده‌های مربوط به جهاد دانشگاهی و استانداری خوزستان قرار گرفت که پس از جرح و تعدیل گویه‌ها، پایایی ابعاد سازه هویت ملی از طریق ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. براساس نتایج به دست آمده، میزان آلفای کرونباخ ابعاد سازه هویت ملی طبق جدول ۱ بالاتر از ۷ بوده است که حاکی از همگرایی درونی گویه‌های متغیرهای تحقیق است.

جدول شماره ۱. ضریب آلفای کرونباخ متغیر هویت ملی

مؤلفه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
سرزمینی	٪۸۱۱
تاریخی	٪۷۴۷
فرهنگی - زبانی	٪۸۵۱
اجتماعی	٪۷۸۵
سیاسی	٪۷۷۶
دینی	٪۸۱۷

به منظور تعریف عملیاتی سازه هویت ملی از پژوهش فراترکیب سلیمان‌نژاد و همکاران (۱۴۰۱) با عنوان «طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران» به صورت جدول ۲ بهره‌برداری شده است. در این پژوهش، کلیه مقالات علمی و پژوهشی انجام شده با موضوع هویت ملی از سال ۱۳۸۸ تا سال ۱۳۹۸ به تعداد ۲۵۰ مقاله از پایگاه‌های علمی جهاد دانشگاهی، پایگاه مجلات تخصصی نورمگز و پایگاه اطلاعات و نشریات کشور (مگ‌ایران) که نمایه شده مورد استفاده قرار گرفته است. شاخص‌ها و مؤلفه‌های به دست آمده از پژوهش مذکور با راهنمایی خبرگان جهت تدوین گویه‌های ابعاد سازه هویت ملی به صورت مقیاس نسبی پنج‌درجه‌ای طیف لیکرت در پرسشنامه استفاده شده است.

جدول شماره ۲. تعرف عملیاتی متغیر هویت ملی

متغیر	بعد	گویه‌ها
هویت ملی	سرمهینی	تا چه حد علاقه دارید که در کشور ایران زندگی کنید؟ در صورت نیاز به دفاع از سرزمین ایران، چه مقدار آماده رزم هستید؟ از اینکه در ایران به دنیا آمده‌اید چقدر افتخار می‌کنید؟ علاقه شما به یکپارچه و واحد بودن سرزمین ایران چقدر است؟ وقتی به ایران توهین می‌شود، چه احساسی دارید؟ تابعیت ایران را تا چه حد به تابعیت سایر کشورها ترجیح می‌دهید؟ تا چه حد به جاذبه‌های طبیعی ایران مانند کوه‌ها، جنگل‌ها و دریاها علاقه دارید؟
	تاریخی	چقدر دوست دارید درباره اتفاقات مهم گذشته ایران مثل ملی شدن صنعت نفت بدانید؟ چقدر دوست دارید به مکان‌های تاریخی ایران مثل تخت جمشید و پاسارگاد بروید؟ فکر می‌کنید تمدن ایران چقدر مهم و باارزش بوده است؟ چقدر دوست دارید کتاب‌های تاریخی درباره ایران بخوانید؟ چقدر به چیزهای قدیمی که از گذشته ایران باقی مانده مثل آثار باستانی و بناهای تاریخی علاقه دارید؟
	فرهنگی-زبانی	تا چه حد به زبان و خط فارسی عشق می‌ورزید؟ علاقه شما به شاهنامه چقدر است؟ تا چه حد از ضرب‌المثل‌های ایرانی در گفتار خود استفاده می‌کنید؟ علاقه شما به اشعار و متون ادبی فارسی چقدر است؟ چقدر به چیزهای قدیمی که از گذشته ایران باقی مانده مثل آثار باستانی و بناهای تاریخی علاقه دارید؟ چقدر شب یلدا را دوست دارید و برایتان مهم است؟ چقدر به خلیج فارس به‌عنوان یک نماد ایرانی احترام می‌گذارید؟ چقدر به شاعرها و نویسنده‌های معروف ایرانی مثل حافظ و سعدی احترام می‌گذارید؟
	اجتماعی	تا چه حد معتقدید که ایرانی‌ها مهمان‌نواز هستند؟ میزان احساس همبستگی شما با جامعه ایرانی چقدر است؟ تا چه حد قومیت‌های دیگر به‌جز قومیت خودتان را می‌پذیرید؟ احترام شما به قوانین و مقررات اجتماعی کشورتان چقدر است؟
	سیاسی	چقدر به مسئولین دولتی مثل رئیس‌جمهور و وزیران اعتماد دارید؟ فکر می‌کنید نظام جمهوری اسلامی ایران چقدر خوب است؟ چقدر در انتخابات مثل انتخابات ریاست‌جمهوری شرکت می‌کنید؟ چقدر فکر می‌کنید که ایران باید یکپارچه باشد و نباید به چند کشور تبدیل شود؟ چقدر دوست دارید ایران یک کشور مستقل باشد و به هیچ کشوری وابسته نباشد؟
	دینی	چقدر علاقه دارید که به زیارت اماکن مذهبی مثل حرم امام رضا بروید؟ چقدر فکر می‌کنید دین اسلام برای اینکه ایران یک کشور خوب باشد لازم است؟ چقدر به آدم‌های مذهبی مثل روحانی‌ها احترام می‌گذارید؟ چقدر با قوانین دین اسلام مثل حجاب و احکام شرعی آشنا هستید؟

متغیر گروه قومی - زبانی - فرهنگی

۱- تعریف مفهومی

این مفهوم به گروه‌هایی اشاره دارد که هویت و تعلق آن‌ها از ترکیب وابستگی به قوم، استفاده از یک زبان و اشتراک در آداب و رسوم، ارزش‌ها، سنت‌ها و باورها شکل می‌گیرد.

۲- تعریف عملیاتی

شاخص سنجش برای ساخت گویه‌های این متغیر شامل عرب، لر و بختیاری و سایر (دزفولی، شوشتری، بهبهانی و غیره)^۱ است که سطح سنجش آن اسمی و سه‌گزینه‌ای است.

یافته‌های تحقیق

براساس مشاهدات، ۵۰/۴ درصد از پاسخ‌دهندگان را دانش‌آموزان دختر و ۴۹/۶ درصد را دانش‌آموزان پسر تشکیل داده‌اند.

از بین پاسخ‌دهندگان، ۴۷/۸ درصد عرب، ۳۴/۸ درصد لر و بختیاری و ۱۷/۴ درصد جزء سایر (شامل دزفولی، شوشتری، بهبهانی) بوده‌اند.

در این پژوهش، سطح هویت ملی ۱۹۴ دانش‌آموز دختر و ۱۹۱ دانش‌آموز پسر مقطع دوم دبیرستان‌های اهواز مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که میانگین نمره هویت ملی در بین دختران (۳/۴۹) کمی پایین‌تر از پسران (۳/۵۶) بود؛ اما هر دو گروه نمره‌ای بالاتر از حد متوسط داشتند. این یافته نشان می‌دهد که به‌طور کلی، سطح هویت ملی در بین دانش‌آموزان اهوازی در این مقطع تحصیلی بالا است.

نرمال بودن متغیرها تضمین می‌کند که نتایج تحلیل‌های آماری معتبر و قابل تعمیم به جامعه‌ی بزرگ‌تر باشند. کلاین (۲۰۱۱) معتقد است توزیع فراوانی داده‌ها با شاخص چولگی بین مثبت و منفی ۳ و کشیدگی بین مثبت و منفی ۵ توزیعی نرمال است (هیر، ۲۰۱۹: ۵۸). براساس مقادیر کمینه و بیشینه سؤالات که داده‌های آن در جدول ۳ قابل مشاهده است، کلیه نمرات در بازه ۱ تا ۵ قرار دارد و ضرایب چولگی‌ها و کشیدگی‌ها هم در بخش گویه‌ها در حدود مشخص شده قرار گرفته است؛ بنابراین، فرض لازم برای نرمال بودن توزیع داده‌های پژوهش برقرار است و می‌توان ادعا کرد که توزیع داده‌های پژوهش از الگوی زنگوله‌ای نرمال تبعیت می‌کند و محقق می‌تواند از آزمون‌ها و یا نرم‌افزارهای آمار پارامتریک استفاده نماید.

۱. در ادامه مقاله، عبارت «سایر» به‌اختصار در متن استفاده می‌شود.

جدول شماره ۳. شاخص‌های ارزیابی نرمال بودن متغیرها

تعداد	میانگین	خطای معیار		چولگی		کشیدگی
		آماره	خطای استاندارد	آماره	خطای استاندارد	
۳۸۵	۳/۵۳۰۱	۰/۸۶۶۴	-۰/۲۲۷	۰/۱۲۴	-۰/۶۶۲	۰/۲۴۸

در بخش آمار استنباطی این تحقیق، با توجه به اینکه مؤلفه‌های هویت ملی به‌عنوان متغیر مستقل در گروه‌های قومی مختلف و برحسب جنسیت بررسی می‌شوند، باید از آزمون آماری متناسب استفاده شود. از آنجاکه ساختار فرضیات تحقیق به جای مقایسه‌ی میانگین یک متغیر کمی، به مقایسه‌ی میانگین چند متغیر کمی (مؤلفه‌های متغیر هویت ملی) در بین بیش از دو گروه مستقل (گروه‌های قومی و جنسیت دانش‌آموزان) می‌پردازد، از تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA) یا تحلیل واریانس چندمتغیره تعمیم‌یافته استفاده می‌شود.

تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA) تعمیم‌یافته‌ی آزمون ANOVA است و زمانی به کار می‌رود که بیش از یک متغیر وابسته‌ی کمی وجود داشته باشد. در این پژوهش، از آنجاکه فرضیات تحقیق از نوع تفاوتی هستند (یعنی به بررسی تفاوت بین گروه‌ها می‌پردازند)، مدلی علی ارائه نمی‌شود؛ بنابراین، برازش مدل برای آن محاسبه نمی‌گردد. یکی از پیش‌فرض‌های مهم آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره همگن بودن ماتریس‌های کواریانس در هر یک از گروه‌های متغیرهای کیفی، مانند گروه‌های قومی، است. تشخیص همگن بودن این ماتریس‌های کواریانس را آزمون ام‌پاکس انجام می‌دهد. با توجه به متغیرهای کیفی این تحقیق یعنی گروه‌های قومی و جنسیت دانش‌آموزان، الگوی نوشتن فرض H_0 و H_1 به‌صورت زیر است:

H_0 : مؤلفه‌های هویت ملی در بین طبقات متغیر گروه‌های قومی و جنسیت برابر هستند.

H_1 : مؤلفه‌های هویت ملی در بین طبقات متغیرهای گروه‌های قومی و جنسیت برابر نیستند.

برخلاف همیشه، در این فرض‌های آماری مورد انتظار است فرض H_0 که به همگن بودن ماتریس‌های کواریانس متغیرهای کمی اشاره می‌کند، معنادار و مورد تأیید قرار گیرد تا بتوان در مراحل بعدی از آزمون‌های قدرتمندتری برای تحلیل نتایج استفاده نمود. براساس آزمون ام‌پاکس، در جدول ۴ مشاهده می‌شود مقدار خطایی که محقق در

این آزمون مرتکب می‌شود یعنی sig بیشتر از ۰/۰۵ درصد و به مقدار ۰/۴۳۷ بوده است؛ بنابراین، فرض صفر پذیرفته می‌شود و این بدان معناست که شاهد برابری ماتریس‌های کواریانس مشاهده‌شده متغیرهای کمی تحقیق (یعنی مؤلفه‌های هویت ملی) در بین گروه‌های مستقل مختلف هر یک از عامل‌ها هستیم.

جدول شماره ۴. آزمون برابری ماتریس‌های کواریانس

۱۱۲/۴۶۰	Box's M
۱/۰۱۶	F
۱۰۵	df1
۶۳۶۱۳/۳۰۵	df2
۰/۴۳۷	Sig.

آزمون Box's M یک آزمون آماری است که بررسی می‌کند آیا ماتریس‌های واریانس و کواریانس (که نشان‌دهنده پراکندگی و رابطه بین متغیرها هستند) در بین گروه‌های مختلف یکسان است یا نه. این آزمون معمولاً قبل از انجام تحلیل‌های پیشرفته‌تر مانند MANOVA (تحلیل واریانس چندمتغیره) استفاده می‌شود تا مطمئن شویم شرایط لازم برای انجام این تحلیل‌ها برقرار است.

اگر نتایج آزمون Box's M نشان دهد که ماتریس‌ها یکسان هستند (یعنی سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ باشد)، می‌توانیم با اطمینان از روش‌های چندمتغیره استفاده کنیم. این آزمون به نام جورج باکس، آماردان معروف، نام‌گذاری شده است. به زبان ساده، Box's M به ما کمک می‌کند بفهمیم آیا داده‌های ما شرایط لازم برای تحلیل‌های پیچیده‌تر را دارند یا نه.

جدول شماره ۵. نتایج جدول لوین

مؤلفه‌ها	d1	d2	sig
سرزمینی	۵	۳۹۷	۰/۳۳۷
تاریخی	۵	۳۷۹	۰/۹۳۸
اجتماعی	۵	۳۷۹	۰/۹۱۲
سیاسی	۵	۳۷۹	۰/۳۲۱
دینی	۵	۳۷۹	۰/۶۴۸
فرهنگی و زبانی	۵	۳۷۹	۰/۴۷۱

در میان آزمون‌های انجام‌شده، آزمون لاندای ویلک که در برخی از ادبیات آماری به آن آزمون u نیز گفته می‌شود، با توجه به اینکه از بقیه رایج‌تر و پرکاربردتر بوده، مورد استفاده گزارش قرار گرفته است. این آزمون بین صفر و یک نوسان دارد و هرچه به مقدار صفر

نزدیک شود، گواهی به تفاوت بیشتر میانگین متغیرهای کمی در گروه‌ها می‌دهد و برعکس، هرچه به یک نزدیک‌تر شود، نشان از عدم تفاوت میانگین‌ها در بین گروه‌ها است.

- هویت ملی در بین دانش‌آموزان عرب، لر، بختیاری و سایر مدارس نواحی چهارگانه اهواز تفاوت دارد.

سازه هویت ملی در گروه‌های قومی متفاوت است؛ چراکه مقدار sig در آزمون قومیت ۰/۰۰۱ بوده و کوچک‌تر از ۰/۰۵ است که می‌توان گفت علاوه بر تأیید این تفاوت در سطح ۹۵ درصد، در سطح ۹۹ درصد سازه هویت ملی در گروه‌های عرب، فارس - بختیاری و فارس - سایر، تفاوت دارد و قومیت منبع تأثیر بر آن است.

جدول شماره ۶. خلاصه نتایج آزمون تحلیل واریانس چندمتغیره (اثرات گروه‌های قومی و جنسیت بر هویت ملی)

متغیر	منبع تغییر	sig	F	مجذورات	درجه آزادی
سازه هویت ملی	جنسیت	۰/۰۷۶	۱,۹۲۱	۰/۰۳۰	۶/۰۰۰
	گروه‌های قومی	۰/۰۰۱	۲,۷۵۵	۰/۰۴۲	۱۲/۰۰۰
	جنسیت* گروه‌های قومی	۰/۶۵۳	۰/۷۹۸	۰/۰۱۳	۱۲/۰۰۰

- هویت ملی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر و بختیاری و سایر مدارس نواحی چهارگانه اهواز تفاوت دارد.

براساس مشاهدات یادشده، در جدول ۶ مقدار sig در آزمون برای متغیر جنسیت ۰/۰۷۶ است که بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین، تفاوت میانگین سازه هویت ملی در سطح ۹۵ درصد مورد تأیید نیست. یعنی سازه هویت ملی در گروه‌های جنسیت تفاوت ندارد. در نهایت، در اثرات متقابل قومیت و جنسیت بر سازه هویت ملی، مقدار sig در سطح ۹۵ درصد با توجه به مقدار ۰/۶۵۳ مورد تأیید قرار نگرفته است.

جدول شماره ۷. آزمون‌های اثرات بین‌گروهی

منبع تغییر	متغیر وابسته	d1	میانگین مجذورات	F	sig	مجذورات
جنسیت	سرزمینی	۱	۱/۴۰۳	۱/۳۷۱	۰/۲۴۲	۰/۰۰۴
	تاریخی	۱	۰/۰۷۷	۰/۰۵۹	۰/۸۰۸	۰/۰۰۰
	اجتماعی	۱	۰/۰۳۹۲	۰/۳۹۴	۰/۵۳۰	۰/۰۰۱
	سیاسی	۱	۱/۱۹۲	۱/۲۰۴	۰/۲۷۳	۰/۰۰۳
	دینی	۱	۰/۵۷۰	۰/۴۰۳	۰/۵۲۶	۰/۰۰۱

۰/۰۰۱	۰/۴۶۰	۰/۵۴۸	۰/۴۲۹	۱	فرهنگی و زبانی	گروه‌های قومی
۰/۰۱۶	۰/۰۶۰	۳/۰۱۶	۳/۰۸۷	۲	سرزمینی	
۰/۰۳۱	۰/۰۰۳	۶/۰۱۴	۷/۷۷۵	۲	تاریخی	
۰/۰۱۴	۰/۰۶۴	۲/۷۷۳	۲/۷۵۴	۲	اجتماعی	
۰/۰۱۸	۰/۰۶۱	۳/۴۹۳	۳/۴۵۸	۲	سیاسی	
۰/۰۰۰	۰/۹۷۹	۰/۰۲۱	۰/۰۲۹	۲	دینی	
۰/۰۳۸	۰/۰۰۱	۷/۴۱۹	۵/۸۱۱	۲	فرهنگی و زبانی	
۰/۰۰۶	۰/۳۰۰	۱/۲۰۶	۱/۲۳۵	۲	سرزمینی	جنسیت* گروه‌های قومی
۰/۰۰۱	۰/۸۳۷	۰/۱۷۸	۰/۲۳۰	۲	تاریخی	
۰/۰۱۱	۰/۱۳۴	۲/۰۱۸	۲/۰۰۴	۲	اجتماعی	
۰/۰۱۴	۰/۰۷۶	۲/۵۹۷	۲/۵۷۱	۲	سیاسی	
۰/۰۱۲	۰/۱۰۵	۲/۲۷۰	۳/۲۰۸	۲	دینی	
۰/۰۱۴	۰/۰۶۴	۲/۷۷۵	۲/۱۷۴	۲	فرهنگی و زبانی	

در جدول ۷ به بررسی اثرات هر یک از متغیرهای کمی (مؤلفه‌های هویت ملی) به صورت جداگانه در گروه‌های متغیرهای کیفی (متغیر گروه قومی و متغیر جنسیت) و نیز اثر تعاملی آن دو متغیر پرداخته شده است. با توجه به اینکه سه بخش گروه‌های قومی و جنسیت و حاصل ضرب آن‌ها اطلاعات اصلی را منتقل می‌کند، براساس مقدار sig در هر سه بخش تنها تفاوت میانگین مؤلفه تاریخی و فرهنگی و زبانی از نظر آماری معنادار است؛ زیرا مقدار sig کمتر از ۰/۰۵ است؛ یعنی هم در گروه‌های قومی، هم در جنسیت و هم اثر تعاملی آن‌ها میانگین دو مؤلفه با سایر مؤلفه‌ها تفاوت معناداری ندارد. در اینجا همانند آزمون anova، برای آنکه تشخیص داده شود این تفاوت بین کدام گروه‌ها است می‌توان از آزمون‌های تعقیبی یا post hoc استفاده کرد. با توجه به نتایج آزمون تعقیبی، در جدول ۸ بین دو گروه عرب و لر - بختیاری در مؤلفه تاریخی سازه هویت ملی تفاوت معناداری وجود دارد. اگر حد بالا و پایین هر دو منفی باشند، در این صورت، میانگین گروه دوم یعنی گروه بختیاری از میانگین گروه عرب بالاتر است؛ البته در این مؤلفه بین عرب و سایر تفاوت وجود دارد که با توجه به جدول ۸، براساس اینکه حد بالا و حد پایین منفی است، مقدار میانگین سایر گروه‌ها بزرگ‌تر از دانش‌آموزان عرب است. همچنین، در مؤلفه فرهنگی و زبانی نیز بین دانش‌آموزان «عرب» و «لر - بختیاری» نیز تفاوت وجود دارد که باز هم به دلیل منفی بودن حد بالا و پایین میانگین گروه دوم یعنی لر - بختیاری در مؤلفه مذکور بالاتر است؛ اما بین سایر مؤلفه‌های سازه هویت ملی تفاوت میانگین معنادار با گروه‌های قومی - زبانی - فرهنگی نیست.

جدول شماره ۸: نتایج فرضیات رد شده

متغیر	قومیت (i)	قومیت (j)	تفاوت میانگین	خطای استاندارد	sig	فاصله اطمینان ۰/۹۵	
						حد بالا	حد پایین
تاریخی	عرب	بختیاری	-۰/۴۱۴۴	۰/۱۲۹۱۳	۰/۰۰۱	-۰/۶۶۸۳	-۰/۱۶۰۵
تاریخی	عرب	سایر گروه‌ها	-۰/۳۶۵۲	۰/۱۶۲۲۴	۰/۰۲۵	-۰/۶۸۴۲	-۰/۰۴۶۱
فرهنگی و زبانی	عرب	بختیاری	-۰/۳۵۶۳	۰/۱۰۰۵۱	۰/۰۰۱	-۰/۵۵۳۹	-۰/۱۵۸۶

- بعد سرزمینی هویت ملی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. با توجه به اطلاعات مندرج در جدول ۷، می‌توان دریافت که براساس مقدار sig که بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است، در سطح اطمینان ۹۵ درصد فرض H_0 تأیید و فرض H_1 رد می‌شود؛ یعنی بعد سرزمینی هویت ملی در بین دانش‌آموزان گروه‌های مختلف تفاوت ندارد.

- بعد سرزمینی هویت ملی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد.

باتوجه به اینکه مقدار sig معادل ۰/۲۴۲ و بیشتر از ۰/۰۵ است، فرضیه مذکور تأیید نمی‌شود.

- بعد تاریخی هویت ملی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. طبق داده‌های جدول ۷، براساس مقدار sig که کمتر از ۰/۰۵ است، در سطح اطمینان ۹۵ درصد فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می‌شود؛ یعنی بعد تاریخی سازه هویت ملی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. در این فرضیه نیز مقدار sig معادل ۰/۸۰۸ و بیشتر از ۰/۰۵ است؛ بر همین اساس، فرض صفر تأیید می‌شود؛ یعنی بین بعد تاریخی سازه هویت ملی و جنسیت دانش‌آموزان تفاوتی وجود ندارد.

- بعد اجتماعی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. مقدار sig به‌دست‌آمده در این فرضیه ۰/۰۶۴ است که بیشتر از ۰/۰۵ است؛ از این رو، بعد اجتماعی سازه هویت ملی در بین دانش‌آموزان گروه‌های مختلف تفاوت ندارد.

- بعد اجتماعی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. در بعد اجتماعی سازه هویت ملی مقدار sig معادل ۰/۳۹۴ است که بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین، این فرض نیز تأیید نمی‌شود.

- بعد سیاسی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. در این بعد نیز مقدار sig معادل $0/061$ بزرگ‌تر از $0/05$ است؛ بنابراین، در بعد سیاسی سازه هویت ملی با گروه‌های قومی دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. بعد سیاسی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر و بختیاری و سایر تفاوت دارد. مقدار sig معادل $1/204$ در این متغیر حاکی از عدم تفاوت معنادار بین متغیرها است.
- بعد دینی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. بعد دینی در بین دانش‌آموزان به دلیل مقدار sig که $0/979$ و بزرگ‌تر از $0/05$ است معنی‌دار نیست.
- بعد دینی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. با توجه به اینکه مقدار sig معادل $0/526$ است و این مقدار بزرگ‌تر از $0/05$ است، تفاوت معنی‌داری بین متغیرها وجود ندارد.
- بعد فرهنگی و زبانی در بین دانش‌آموزان عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. در این فرضیه با توجه به مقدار sig که $0/100$ و کمتر از $0/05$ است، بعد فرهنگی و زبانی در بین دانش‌آموزان گروه‌های مختلف از تفاوت معناداری برخوردار است.
- بعد فرهنگی و زبانی در بین دانش‌آموزان دختر و پسر عرب، لر - بختیاری و سایر تفاوت دارد. با توجه به مقدار sig که $0/460$ است، بین بعد فرهنگی و زبانی و جنسیت دانش‌آموزان تفاوت معنی‌داری وجود ندارد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر، هویت ملی به‌عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در جوامع متنوع، از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شده است. درک عمیق از این مفهوم پیچیده، ضرورتی انکارناپذیر علاوه بر حوزه پژوهش برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مربیان، در زمینه‌های مختلف از جمله آموزش، فرهنگ و سیاست به‌شمار می‌رود. این پژوهش با هدف بررسی هویت ملی در بین دانش‌آموزان مقطع دوم دبیرستان در شهر اهواز، یکی از کلان‌شهرهای با گروه‌های هویتی متعدد در ایران، انجام شده است. میانگین هویت ملی در بین دانش‌آموزان از میانگین جامعه بالاتر بوده است. این امر نشان می‌دهد که هویت ملی در بین گروه‌های قومی از جایگاه بالایی برخوردار است. با این حال، این هویت یکپارچه و در بین گروه‌های قومی مختلف در برخی از ابعاد هویت

ملی متفاوت به نظر می‌رسد. این یافته با مطالعات مشابهی که در سایر نقاط ایران انجام شده است همسو است (اکوانی، ۱۳۸۷؛ حاتمی کاکش، ۱۳۸۸؛ بهشتی و حقمرادی، ۱۳۹۶). با وجود این، در برخی از ابعاد هویت ملی بین دانش‌آموزان عرب که در دو بعد تاریخی و فرهنگی - زبانی با گروه‌های قومی دیگر متفاوت بود، این مسئله می‌تواند با توجه به نقش قومیت، دلایل متعددی داشته باشد. این تفاوت‌ها می‌تواند براساس یافته‌های موسوی سرشت و بابایی‌فرد (۱۴۰۱) ناشی از احساس محرومیت نسبی و بی‌توجهی به هویت‌های فرهنگی قومی در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و در نتیجه، بازآفرینی در مؤلفه‌های هویت قومی و واگرایی باشد که بر هویت ملی در ابعاد مختلف تأثیرگذار خواهد بود. ولی باید بر یافته‌های پژوهش لهسایی‌زاده مبتنی بر رابطه معکوس هویت قومی با هویت ملی توجه داشت؛ چراکه براساس یافته‌های بهشتی و حقمرادی (۱۳۹۶) می‌توان گفت در بین عرب‌ها، تعلق به هویت قومی بالاتر از هویت ملی بوده است، ولی نمی‌توان در کل به رابطه معکوس قائل بود. همان‌طور که مالت و آبرامز (۲۰۱۱) نیز اشاره کرده‌اند، هویت قومی و هویت ملی براساس تجارب افراد متفاوت است و می‌تواند رابطه معکوس ادعا شده توسط لهسایی‌زاده را زیر سؤال ببرد. هویت قومی در تجربیات زیسته افراد بازتولید می‌شود و در صورتی که عوامل پیش‌بینی‌کننده هویت قومی توسط کنشگران قوم‌مدار و برخی از شرایط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متأثر از محیط و شرایط پیرامون در گروه‌های قومی تقویت شود، این امر می‌تواند منجر به احساس تبعیض یا احساس محرومیت نسبی شود. در نتیجه می‌توان انتظار داشت که در مناطق قومی، به دلیل وجود زیست‌بوم فرهنگی که بستر شکل‌گیری هویت اولیه افراد است، مؤلفه‌های فرهنگی - زبانی و تاریخی سازه هویت ملی تضعیف شوند؛ بنابراین، نمی‌توان به صورت کلی و بدون در نظر گرفتن مؤلفه‌های هویت ملی، کل سازه را در رابطه‌ی معکوس با قومیت قرار داد. در بعد سرزمینی، تاریخی، سیاسی و اجتماعی هویت ملی، تفاوت معنی‌داری بین قومیت‌های مختلف مشاهده نشده است. این امر نشان می‌دهد که در این ابعاد، هویت ملی در بین قومیت‌های مختلف از انسجام و همبستگی بیشتری برخوردار است.

شایان ذکر است از آنجاکه این پژوهش در شهر اهواز انجام شده است، ممکن است نتایج آن قابل تعمیم به سایر نقاط ایران نباشد. جامعه آماری این پژوهش شامل دانش‌آموزان مقطع دوم دبیرستان بوده و ممکن است نتایج آن برای سایر گروه‌های سنی متفاوت باشد. در این پژوهش به نقش عوامل عینی در شکل‌گیری هویت ملی توجه شده است؛ اما به نقش عوامل ذهنی و روانی نیز باید توجه شود.

- این موضوع می‌تواند به‌عنوان یک ایده پژوهشی برای تعمیق مطالعات کمی به‌منظور تبیین علل به‌وجود آمدن این مسئله و پیامدهای احتمالی آن مورد استفاده قرار گیرد. همچنین، درک و فهم تجربه زیسته مردم شریف عرب می‌تواند از طریق پژوهش‌های کیفی به‌خوبی مورد بررسی قرار گیرد. این رویکرد چندبعدی به ما این امکان را می‌دهد که نه تنها به تحلیل دقیق‌تر ابعاد کمی موضوع بپردازیم، بلکه تجربیات و دیدگاه‌های عمیق‌تری از زندگی روزمره و هویت این گروه‌های قومی را نیز درک کنیم.

- ترویج تفکر انتقادی در مورد تاریخ: در آموزش تاریخ، تفکر انتقادی به دانش‌آموزان آموزش داده شود تا بتوانند روایت‌های مختلف تاریخی را نقد و بررسی کنند و به درک عمیق‌تری از گذشته دست یابند.

- جمع‌آوری و مستندسازی تاریخ شفاهی اقوام مختلف: این امر می‌تواند از طریق مصاحبه با افراد مسن، ضبط خاطرات و داستان‌های شفاهی و ایجاد آرشیوهای تاریخ شفاهی انجام شود.

یادداشت

۱- تحلیل نیم‌رخ نهفته (Latent profile analysis) روشی است که هدف آن بازیابی گروه‌های نهفته از داده‌های مشاهده‌شده است و زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که قصد داشته باشیم تعداد زیادی از متغیرهای پیوسته یا مقوله‌ای را به زیرگروه‌های محدودی کاهش دهیم.

منابع

- آزاد ارمکی، تقی؛ وکیلی، عارف (۱۳۹۲). «مطالعه‌ی جامعه‌شناختی تعریف مفهوم هویت ملی میان اندیشمندان ایرانی»، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی - فرهنگی. شماره ۱. دوره ۲: ۳۵-۹.
- اسمیت، آنتونی (۱۴۰۲). ناسیونالیسم و مدرنیسم. ترجمه کاظم فیروزمند. تهران: ثالث.
- اشرف، احمد (۱۳۸۲). هویت ملی در ایران. تهران: قلم.
- اکوانی، سید حمدالله (۱۳۸۷). «گرایش به هویت ملی و قومی در عرب‌های خوزستان». فصلنامه مطالعات ملی. سال نهم، شماره ۴: ۱۲۶-۹۹.
- الطائی، علی (۱۳۷۸). بحران هویت قومی در ایران. تهران: شادگان. چاپ سوم: ۱۵۸-۱۴۰.
- بهشتی، سید صمد؛ حقم‌رادی، محمد (۱۳۹۶). «فراتحلیل مطالعات مرتبط با رابطه‌ی بین هویت قومی و هویت ملی در ایران با تأکید بر نقش رسانه»، مسائل اجتماعی ایران: ۲۷-۵.
- جلالی، مهدی (۱۳۹۷). «بررسی تطبیقی هویت قومی و هویت ملی در میان دانش‌آموزان ترک آذری‌زبان و

- کردزبان (مطالعه موردی شهرستان میاندوآب)، «مطالعات میان‌فرهنگی: ۶۹-۹۸».
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱). *هویت اجتماعی*. ترجمه تورج امینی و حسن چاوشیان. تهران: نی.
- چلبی، نسرین و همکاران (۱۳۷۹). *هویت ملی و نقش آن در انسجام و وحدت ملی*. تهران: پژوهشگاه علوم و مطالعات انسانی.
- چلداوی، عماد؛ نواح، عبدالرضا؛ شهریاری، مرضیه (۱۴۰۱). «بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر هویت جمعی جوانان شهرستان دشت آزادگان استان خوزستان». *فصلنامه مطالعات ملی*. شماره ۹۱. دوره ۲۳: ۱۴۸-۱۲۷.
- حاتمی کاکش، فرزین (۱۳۸۸). «بررسی رابطه میزان گرایش به هویت ملی و هویت قومی در بین بختیاری‌ها»، *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران (تحقیقات علوم اجتماعی ایران)*: شماره ۲، س اول، بهار، ۹۱-۱۱۵.
- حاجیانی، محمد (۱۳۸۸). *هویت ملی و جهانی شدن*. تهران: چشمه.
- زالی‌زاده، مسعود؛ شالچی، وحید؛ جنادله، علی؛ عالی‌زاد، اسماعیل (۱۴۰۱). «هویت قومی در بستر تحولات مدرن و سیاست‌های هویتی دوره پهلوی دوم در شهر اهواز»، *فصلنامه مطالعات ملی*، دوره ۲۳. شماره ۹۰: ۷۵-۹۴.
- سلیمان‌نژاد، محمد؛ نیازی، محمد؛ شقایب، مقدم؛ الهام؛ فرهادیان آرانی، علی (۱۴۰۱). «طراحی الگوی مؤلفه‌های هویت ملی در ایران»، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*. دوره ۱۳. شماره ۱: ۵۷-۷۲.
- شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). *راهنمای برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*: دوره متوسطه دوم، رشته علوم انسانی. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
- عباس‌زاده مرزبالی، مجید (۱۳۹۶). «چالش‌های هویت ملی در عصر جهانی شدن؛ با نگاهی به ایران»، *فصلنامه سیاست‌پژوهی جهان اسلام*. دوره چهارم. شماره ۶. تهران.
- قادرزاده، امید؛ محمدزاده، حسین (۱۳۹۷). *مطالعه پیمایشی هویت‌طلبی قومی و سیاسی شدن قومیت کردهای ایران*. تهران: پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران (پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی).
- قربانی، زهره (۱۳۸۳). «هویت ملی در عصر جهانی شدن». تهران: پژوهشگاه علوم و مطالعات انسانی.
- لهستانی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۸۸). «بررسی عوامل داخلی مؤثر بر هویت قومی و هویت ملی در میان اعراب شهرستان اهواز»، *جامعه‌شناسی کاربردی*: ۴۵-۷۰.
- مرتضایی فریزه‌ندی، حسین؛ ادریسی، محمد (۱۳۹۳). *هویت ملی در ایران معاصر: رویکردی جامعه‌شناختی*. تهران: روزنه.
- منصور، محمود (۱۳۹۶). *هویت ملی و همبستگی اجتماعی*. تهران: پایگاه خبری تحلیلی بهار.
- موسوی سرشت، سید معین؛ بابایی فرد، اسدالله (۱۴۰۱). «بازآفرینی هویت فرهنگی قومی در میان مردم عرب خوزستان»، *فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*. دوره ۱۶. شماره ۳: ۹۲-۶۳.
- میلر، دیوید (۱۹۸۹). «هویت ملی و حقوق اقلیت‌ها». تهران: آگه.
- Bayar, Murat (2009). "Reconsidering Primordialism: an alternative approach to the study of ethnicity", *Ethnic and Racial Studies*: 1-20.
- Benedict, Anderson (1991). "NATIONAL IDENTITY", *Imagined Communities*: 64-82.
- Ferro, Nelli and Verkuyten Maykel (2019). "National and Ethnic Identity in the Face of Discrimination: Ethnic Minority and Majority Perspectives". *Applied Social Psychology*: 15-32.
- Hepburn, Amy (2023). <https://sanford.duke.edu/academics/special-programs/geneva-program/duke-global-policy-academic-overview/>.
- Hair, J. F., Risher, J. J., Sarstedt, M., & Ringle, C. M. (2019). When to use and how to report the results of PLS-SEM. *European Business Review*, 31 (1): 2-24: <https://doi.org/10.1108/EBR-11-2018-0203>